

Bijlage bij het hoorcollege *Staatsvorming in Europa*

STAATSVORMING IN EUROPA

EEN HOORCOLLEGE OVER HET
ONTSTAAN VAN STATEN, VAN
DE LATE MIDDELEEUWEN TOT
IN DE 20E EEUW

door Peer Vries

Inhoudsopgave

[Peer Vries](#)

[Bob Kommer](#)

[H1. Inleiding: de huidige situatie](#)

[H2. Het contrast met de situatie in de late Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd](#)

[H3. Imperia, samengestelde staten en andere staatsvormen](#)

[H4. Oorlog en oorlogsdreiging als regel eerder dan uitzondering](#)

[H5. Oorlog en staatsvorming](#)

[H6. Oorlogvoering](#)

[H7. Het uitbesteden van oorlogvoering](#)

[H8. Oorlog na de Franse Revolutie](#)

[H9. Geweld en beschaving](#)

[H10. Het ontstaan van nationale economieën](#)

[H11. Inkomsten](#)

[H12. Belasting en belastingheffing](#)

[H13. Uitgaven](#)

[H14. Bestuur en bestuurders](#)

[H15. 'Leesbaarheid' van de samenleving, standaardisatie en integratie](#)

[Tabellen en grafieken](#)

[Kaarten](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Peer Vries

Prof. dr. Peer Vries studeerde economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden waar hij na zijn afstuderen ging werken en ook promoveerde. Tot september 2019 was hij Honorary Research Fellow aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam. Van 2007 tot 2016 was hij professor voor economische wereldgeschiedenis aan de Universiteit Wenen. Van 2005 tot 2010 was hij gastprofessor aan de Nankai University School of Economics in Tianjin China. Voordien was hij onder andere visiting academic fellow van het Department of Economic History van de London School of Economics and Political Science; L.J. Rogier Professor voor vergelijkende wereldgeschiedenis aan de Universiteit Nijmegen en Fellow van het Netherlands Institute for Advanced Study in the humanities and social sciences te Wassenaar. Hij is lid van de Academia Europaea en was mede-oprichter van het Journal of Global History en van het Global Economic History Network.

Zijn aandacht gaat al geruime tijd uit naar de 'Great Divergence', waarover hij een aantal boeken schreef: *Escaping poverty. The origins of modern economic growth* (Wenen en Göttingen 2013). Oorspronkelijk verschenen als *Ursprünge des modernen Wirtschaftswachstums. England, China und die Welt in der Frühen Neuzeit* (Göttingen 2013).

State, economy and the Great Divergence. Great Britain and China, 1680s to 1850s. Van het boek verscheen ook een Chinese versie.

Averting a great divergence. The role of the state in Japan's economic development, 1868-1937 (London 2019). *Atlas of material life. North-western Europe and East Asia, 15th to 19th century* (Leiden 2020). Dit boek schreef hij samen met Annelieke Vries, die de kaarten, grafieken, tabellen en afbeeldingen maakte en het ontwerp verzorgde.

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op <http://www.bobkommer.com>

Synopsis van het hoorcollege *Staatsvorming in Europa*

H1. Inleiding: de huidige situatie

- De staat = institutie (een rechtspersoon) met soevereiniteit intern en extern
 - mensen
 - territorium
- *Rule of law* met een fundamenteel verschil tussen publiek/privaat
- Deze institutie heeft idealiter:
 - Monopolie van bestuur
 - Monopolie van het legitieme geweld
 - Monopolie van belastingheffing
 - Monetaire soevereiniteit
 - Legitimiteit
 - (een basis in) Nationale identiteit

H2. Het contrast met de situatie in de late Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd

- *Parcellized sovereignty* = versnipperde soevereiniteit
- Kenmerkend: de alomtegenwoordigheid van corpora, privileges en vrijheden. Bestuurlijke uitzonderingen en verschillen als de norm
- *Personenverbandstaat* i.p.v. *territorialstaat*
- Er waren veel meer en veel meer verschillende typen staat
- Grote vermindering van aantal en veelvormigheid sinds de late Middeleeuwen, met name in de negentiende eeuw
- Inclusief Europees Rusland:
 - Van 500 'staten' naar ongeveer 30
 - Gemiddelde 'staat' werd 16 keer zo groot
 - Gemiddelde 'staat' had eerst 170,000 inwoners, in de late negentiende eeuw zo'n veertien miljoen
- Hoge Middeleeuwen: de Rooms-katholieke Kerk als in menig opzicht de eerste moderne staat
- Enorme economische macht, zeer veel *human capital* en enorme morele macht. Bovendien zeer groot aantal geestelijken
- Zeer modern wat betreft bestuursstructuur en bestuurders
- Bestuurde ook daadwerkelijk een aantal 'staten'
- In dit opzicht is het belang van de Reformatie moeilijk te overschatten

H3. Imperia, samengestelde staten en andere staatsvormen

- Imperia als de 'normale' grote bestuurlijke eenheden
- Basis kenmerken: verschil tussen delen - hiërarchie - *indirect rule*
- Voorbeelden: het Oostenrijks en Spaans Habsburgse Rijk
- Verschillende eenheden etnisch /juridisch et cetera
- Geen gedeelde cultuur en geen streven ernaar: hoge versus lage cultuur zoals beschreven door Ernest Gellner
- Imperia in Europa
- Europese staten *met* overzeese imperia
- Imperia in feite normaal maar door nationalistten beschreven als gedoemd te verdwijnen. Waarom?

- Met name als gevolg van diversiteit. Die was inderdaad aanwezig, zij het in zeer verschillend mate
- Imperia waren echter in feite zelfs na 1918-1919 nog steeds zeer present met name overzee en als streven van met name de laatkomers Duitsland, Italië en Japan
- Andere 'politie's'
- Stadstaten zoals in Italië
- Republieken zoals Venetië en de Republiek der Verenigde Nederlanden (in feite beide samengestelde staten)
- Samengestelde staten
 - Verenigd Koninkrijk
 - Spanje
 - Pruisen
 - Zelfs Frankrijk
- In dergelijke staten werden verschillende 'regio's' verschillend en indirect bestuurd. Dat is goedkoop, geeft mogelijkheid tot 'verdeel en heers' en het afwentelen van problemen op *directe* heersers en heeft als voordeel dat er niet veel gemeenschappelijke belangen zijn van diegenen die bestuurd worden

H4. Oorlog en oorlogsdreiging als regel eerder dan uitzondering

- In laatste instantie is het monopolie van legitiem geweld datgene wat een staat tot staat maakt en laat voortbestaan
- In de vorming van staten speelde geweld een enorm grote rol. Charles Tilly: "War made states and vice versa"
- Zoals alle stellingen iets te stellig maar zeker fundamenteel
- Staten voerden oorlogen. Dat was een *fact of life*. Oorlog was normaal. Staten die er zich niet op voorbereiden en niet sterk genoeg waren om erin te overleven, liepen zeer groot gevaar te verdwijnen en deden dat vaak ook
- Staten waren zoals we steeds weer zullen zien 'oorlogsmachines'
- Cijfers met betrekking tot:
 - Frequentie oorlogen
 - Slachtoffers, direct en indirect, onder 'militairen' en onder 'burgers'
 - Omvang en groei van militaire apparaat, leger en vloot
 - Percentages militairen op de totale bevolking
 - Duur van dienstplicht
- Relativering van cijfers: verschil vrede/oorlog; papieren sterkte/werkelijke sterkte
- Plus de overheid 'onteigende' veel privélegers

H5. Oorlog en staatsvorming

- Eliminatie van staten die in bewapeningswedloop niet mee kunnen/willen
- Voorbeelden:
 - Venetië/ Republiek/ Zweden/Polen – Litouwen
- Norm wordt gezet door de sterkste
- Wie niet veel kapitaal heeft, zal meer van zijn middelen via dwang moeten verkrijgen
- Militaire concurrentie tussen staten heeft zo grote consequenties voor economieën
- Die moeten op de een of andere manier, meer goedschiks of meer kwaadschiks, de noodzakelijke middelen leveren
- Het Europese staatssysteem functioneert 'darwiniaans', met een *survival of the fittest*

- Veel consequenties onbedoeld: veel oorlogen waren een kwestie van eer, mannelijkheid, dynastie, religie
- Oorlog wordt pas in de achttiende eeuw in principe een nationale aangelegenheid die het volk aangaat, expliciet en duidelijk tijdens de Franse Revolutie en met de 'universele dienstplicht'
- Geld speelde voor veel vorsten geen rol
- Er zijn overigens wel degelijk voorbeelden - en in de loop van de tijd een toenemend aantal - van 'economische oorlogen'
- Oorlog meestal geen nationale kwestie
- Dat blijkt ook uit wie er vechten

H6. Oorlogvoering

- Zeer schematisch zien we een opeenvolging volgens Tilly:
 - eerst als kern van het leger, het 'gevolg' van de vorst als heer,
 - dan huurlingen aangevuld met milities en dienstplichtigen,
 - dan nationale dienstplichtigen, *the people in arms*,
 - dan specialisten samen met reservisten
- Wie vochten er zoals tussen late Middeleeuwen en Franse Revolutie?
 - Eigen troepen
 - Milities
 - 'Dienstplichtigen', zie Pruisen en Zweden
 - *Impressed people*
 - Galeislaven
 - Huurlingen, eerst via militaire *entrepreneurs* (militaire ondernemers), later vaker direct onder de staat, maar onderhouden via militaire *contractors* (leveranciers/aannemers):
 - De eersten leverden grofweg hun mensen en zorgden voor hen met geld van de staat. *De facto* betrof het *hun* troepen.
 - De tweeden bevoorraadden staatstroepen
- Oorlog was een enorme *business*
- Het concept 'huurling' botst waarschijnlijk al met wat velen normaal vinden in oorlogvoering, maar wat waarschijnlijk nog meer verbazing oproept vanuit hedendaags perspectief is het feit dat '*buitenlandse*' huurlingen zo'n enorm grote rol speelden in legers *van laag tot hoog*

H7. Het uitbesteden van oorlogvoering

- Sommige gebieden waren erom bekend dat ze systematisch huurlingen exporteerden: bijvoorbeeld bepaalde Zwitserse kantons, sommige Duitse regio's
- Een beroep op hen was niet de enige vorm van '*outsourcing*' oftewel uitbesteding
- Zeer belangrijk in dit opzicht is de zogeheten kaapvaart: *privateering*.
- Deze kaapvaart is wederom een illustratie dat de scheiding oorlog/vrede, handel/piraterij, maar ook publiek/privaat heel dun was
- Veel schepen en bemanningen konden heel snel overgaan van handelsactiviteiten naar oorlogsactiviteiten en omgekeerd
- De protectiekosten voor overzeese, met name buiten-Europese handel van de *chartered companies* (geoctrooieerde compagnieën), was enorm
- Onbeschermd handeldrijven was buiten Europa in feite vaak onmogelijk
- Met name de *chartered companies* waren in feite ook pionnen in oorlogen
- Ook hier veel outsourcing van geweld

- Het werd dergelijke compagnieën expliciet toegestaan oorlog te voeren en ze werden daartoe ook expliciet gebruikt
- Zij hadden ook zeer grote legers, met daarin bovendien ook weer zeer veel buitenlanders
- Zeker voor het Groot-Brittannië/het Verenigd Koninkrijk en de Republiek waren zij de voornaamste agenten van de overzeese handel en verovering

H8. Oorlog na de Franse Revolutie

- Met de Franse Revolutie zien we een breuk, uiteraard niet zonder enige voorlopers maar niettemin een breuk
- De *levée en masse*: het principe en de realiteit
- In de praktijk hoefden veel mannen niet te dienen, veel kwamen niet opdagen als ze in dienst moesten, zeer veel waren ongeschikt en zeer veel deserteerden!
- Napoleontische Oorlogen als eerste 'totale oorlog'
- Schets van de enorme mobilisatie en schaalvergroting, enorme impact op samenleving en economie
- Algemene dienstplicht wordt normaal. Uitleg over waar, wanneer en ook hoeveel mensen uiteindelijk *niet* in dienst belanden
- Zeer belangrijk de nu optredende 'nationalisering' en 'verstatelijking' van oorlogvoering
- Langzaam maar zeker wordt oorlog een nationale- en een staatsaangelegenheid met alle consequenties van dien voor bijvoorbeeld het in dienst treden in het leger van een ander land, voor dienstweigering en desertie, voor kaapvaart
- Bovendien, mensen die nu voor hun land moeten vechten, willen en krijgen daarvoor van de staat ook steeds meer dingen terug. Wederom een illustratie van de fundamentele rol van *bargaining*, oftewel onderhandelen tussen staat en onderdanen
- Het Frans-Revolutionaire idee van 'volksleger' werd uiteindelijk geen succes
- Wat de norm werd, was een leger van twee lagen, een kern van beroepssoldaten/specialisten - zeer lang met een zeer hoog aandeel aristocraten die in militaire zaken en buitenlands beleid/diplomatie de toon bleven aangeven - en daarnaast dan een zeer grote groep reservisten
- Interessant is hier dat leger en vloot, in veel opzichten technisch en organisatorisch de meest moderne onderdelen van de samenleving vormden, terwijl ze overwegend werden gerund door een vrij gesloten kaste van conservatieven en reactionairen
- Zie bijvoorbeeld de vooravond van de Eerste Wereldoorlog
- Vergelijk zeer kort deze militarisering van Europa met ontwikkelingen elders
- Westerse staten hadden tijdens eeuwen van competitie zeer sterke moderne legers ontwikkeld die na 1850 geen echte concurrenten meer in de wereld hadden, tot Japan zich als zodanig ging opwerpen

H9. Geweld en beschaving

- We zagen de buitengewoon grote rol van geweld en dus het militaire in het proces van staatsvorming in concurrentie met andere staten
- Hoe zit het met de rol van geweld *binnen* staten?
- Het monopolie van het legitieme geweld wordt geacht te gelden naar buiten en naar binnen
- Binnenlands zien we een uitgangssituatie van zeer hoge gewelddadigheid in de Late Middeleeuwen
- Wat hier optreedt, is een proces van 'criminalisering': het gebruiken van geweld wordt steeds minder gezien als privéaangelegenheid en steeds meer een publieke zaak die tegen de openbare orde indruist

- Wat we zien, is een 'onteigening' van de middelen van privé geweld en een poging de uitoefening ervan in te perken, door de staat, maar met veel steun van diegenen die voor *law and order* zijn en daar baat bij hebben.
- *Binnen* staten wordt het leven veel minder gewelddadig
- Toenemende pacificatie en regulering, ook van oorlogvoering. Oorlog wordt in toenemende mate ook een kwestie van discipline en drill, niet van individuele heroïek
- We zien een duidelijke poging tot 'temmen' der aristocraten.
- Schets Norbert Elias' ideeën over civilisatie. Die passen in een veel breder kader van ideeën over rationalisering en disciplineren en het bestrijden van 'niet-passend gedrag', waarin de staat doorgaans samen met (sociale, economische, religieuze, morele) elites gedrags- en mentaliteitsveranderingen wil bewerkstelligen
- Niet alle hervormers zitten uiteraard altijd op een lijn, maar er is onmiskenbaar een 'beschavingsoffensief' waarbij de staat als 'institutie der instituties' een en ander hoe dan ook moet accepteren
- Schets voor 'goede manieren', aangepast gedrag, religieuze uniformiteit, het bestrijden van hekserij, het bestrijden van 'luiheid', het vastleggen en beschermen van individueel privébezit
- Al deze 'disciplineren' had zonder staatssteun of -gedogen niet plaats kunnen hebben
- Tot in de negentiende eeuw gebeurde dit alles vrijwel *zonder* wat wij nu een professionele politie zouden noemen

H10. Het ontstaan van nationale economieën

- Een factor die voor het ontstaan van staten zeer belangrijk is en derhalve aparte vermelding verdient, is het feit dat in toenemende mate al in de vroegmoderne tijd het denken in termen van 'een nationale economie' vorm kreeg en tot allerlei specifiek economisch handelen aanleiding gaf dat op zijn beurt de staat weer meer gewicht gaf
- We zien pogingen om het *nationaal* inkomen en *nationaal* vermogen te meten en zicht te krijgen op de verdeling ervan over sociale groepen; voorbeelden van pogingen handelsbalansen op te stellen; plus talloze pogingen welvaart en kracht en zwakte van landen te vergelijken
- Bij al deze studies zien we een sterke neiging tot meten en 'rationele' argumentatie: *political arithmetic*, *political economy* en dergelijke
- Vrijwel alle vroegmoderne economen bekommerden zich om dit type aangelegenheden
- In dat opzicht was 'mercantilistisch' denken, opgevat als economisch-nationaal/nationalistisch denken en denken in termen van nationale concurrentie zeer wijdverbreid
- Men ging uit van nationale economieën die in een situatie van permanente zware concurrentie verkeerden

H11. Inkomsten

- Vechten en disciplineren kostten geld
- Het eerste waar we tegenwoordig aan denken in deze context is 'belastingen'
- Die golden zeer lang als tijdelijk en voor zeer specifieke gevallen: gevallen van nood (oorlog) of specifiek aangelegenheden in het bestaan van de vorst (kroning, huwelijk, begrafenis, het betalen van losgeld)
- Voor de rest werd eigenlijk verwacht dat de vorst zijn uitgaven betaalde uit zijn domein en zijn *regalia*, bepaalde specifieke rechten verbonden aan zijn status en rol
- Het domein bleef in sommige gevallen zeer belangrijk en nam zelfs in belang toe in gevallen waar de vorst zich grote stukken land toe-eigende of zijn eigen land efficiënter ging benutten

- We zien hier wederom een door elkaar lopen van privé en publiek.
- *Regalia*: inkomsten uit bijvoorbeeld rechtspraak, muntrecht, claims op bodemschatten en mijnbouw, tolleren, ambtenverkoop, monopolies, opbrengsten uit kolonies et cetera
- Een systematisch overzicht van belangrijke, vaak geïmproviseerde inkomstenbronnen:
 - Confiscaties van land en bezittingen van ‘tegenstanders’
 - Veroveringen
 - Onteigeningen en herstelbetalingen (*reparations*)
 - Verkoop van gebieden en ambten
 - *Debasement*, verlagen van het edelmetaalgehalte van een munt om dan *seigniorage* (een vergoeding) te vragen voor het munten van nieuw geld
 - *Default*, in gebreke blijven, dat wil zeggen schuld niet langer aflossen
 - En dan komt belasting, lang uitzonderlijk

H12. Belasting en belastingheffing

- Belastingen waren in de praktijk, nog afgezien van onwil bij betalers, moeilijk te heffen
- De samenlevingen waren vaak slechts gedeeltelijk ‘gemonetariseerd’ en overheden wisten weinig van het gebied waarover ze heersten. Hun onderdanen wilden dat vaak zo houden
- Ze werden steeds vaker geheven in geld
- Er waren veel vrijstellingen voor machtige onderdanen: edelen, geestelijken en stedelingen
- Sociale verschillen: niet-betalende groepen hadden vaak inkomsten uit eigen ‘belastingheffing’, e.g. tienden voor de clerus of uit diensten verleend bij het ophalen van belastingen betaald door anderen, terwijl ze bovendien vaak meer baat hadden bij hoe het belastinggeld werd uitgegeven
- Grote sociale en regionale verschillen: het minst in Groot-Brittannië; specifiek quotensysteem in de Republiek, heel duidelijk in bijvoorbeeld Frankrijk en Spanje, Centraal en Oost Europa
- Wijzen op het bestaan van interne tolleren dat hier een rol speelt
- Zeer grote verschillen tussen wat mensen betaalden en wat in de centrale schatkist terecht kwam
- Het fenomeen belastingpacht: wat behelst het, waarom gaan belastingheffers ertoe over?
- Hoeveel bedroegen de overheidsinkomsten eigenlijk: er bestaan diverse manieren van meten
- Grote verschillen tussen diverse landen en grote verschillen in hoogte ‘toen’ en ‘nu’
- Landen met een zekere vorm van medezeggenschap voor de elites – ook wanneer het erom ging hoe het geld uit te geven – bijvoorbeeld Groot-Brittannië of de Republiek der Verenigde Nederlanden hadden veel hogere inkomsten, ook als percentage van het nationale inkomen, dan landen waar de regeerders zich formeel minder van (delen van) de bevolking hoefden aan te trekken
- Toch is het klassieke verhaal van *no taxation without representation* (Douglass North) of hoge overheidsinkomsten in inclusieve samenlevingen (Daron Acemoglu en James Robinson) duidelijk te simpel
- De elites die toestonden dat belastingen werden geheven, betaalden vaak zelf niet veel. Dat is met name duidelijk voor Engeland/Wales, terwijl heel veel belasting betaald werd door diegenen die indirecte belastingen betaalden en vaak *niet* direct inspraak hadden
- Kapitaalbezitters belegden wel in staatsschulden en ontvingen daarvoor inkomsten die via belastingen – voor een groot deel door anderen betaald - werden geheven
- In gebieden waar de vorsten eigen inkomsten hadden, hoefden ze minder met bevolking te onderhandelen
- Grote veranderingen in de negentiende eeuw
- Andere samenstelling van belastinginkomsten en introductie van inkomstenbelasting

- Het belang van staatsinkomsten uit rechten en bezittingen is opvallend

H13. Uitgaven

- Grote problemen bij het bepalen van de hoogte van uitgaven
- Er waren heel lang, tot in 19^e eeuw, geen budgetten
- Er waren geen goede overzichten en er werd niet gedaan aan dubbel boekhouden
- Bovendien leidden de voortdurende oorlogen tot voortdurende 'uitzonderingssituaties' en was de overheid niet dol op te veel openheid
- Er is geen twijfel dat tot aan de Napoleontische oorlogen uitgaven voor militaire zaken veruit de belangrijkste waren, veel groter dan alle andere soorten uitgaven, vaak ook als deel van een andere buitengewoon grote uitgavenpost, het afbetalen van schulden
- In militaire kosten waren die voor personeel (loon en voedsel) verreweg de grootste, veel meer dan voor 'hardware', maar vergeleken met 'hardware' uitgaven in de gewone economie waren ze, met name die voor de vloot, toch ook enorm
- In de negentiende eeuw werden militaire uitgaven relatief veel *lager* en nam het belang van civiele uitgaven sterk toe, met name ook door de groei van de lokale en regionale overheid
- De staat ging zich meer op het binnenland richten en dat werd als gevolg van de grotere medezeggenschap in veel landen ook verwacht
- Staatschulden waren zeer normaal tot 1815 en zeer hoog zoals in een aantal voorbeelden wordt geïllustreerd. Overheden die werden vertrouwd – met een stabiele munt en geen traditie van *default* - betaalden lagere rentes op hun schulden

H14. Bestuur en bestuurders

- Uitgangspunt: Max Weber's bureaucratie definitie
- Uitgangssituatie in de Late Middeleeuwen
- Er waren heel weinig echte bureaucraten. Er bestonden zeker nog geen echt bureaucratische organisaties. Bestuur was eerder traditioneel of charismatisch dan legaal rationeel
- De meeste mensen die heersers hielpen te heersen deden dat nog op persoonlijke of 'feodale basis'
- Central probleem: hoe mensen te vinden die professioneel besturen in plaats van specifieke eigen of groepsbelangen te behartigen? Hoe mensen te vinden die voor 'de staat' of zelfs maar 'de heerser' werken? Dat is een wereldwijd probleem
- In Europe eind achttiende eeuw nog steeds over het algemeen niet veel meer dan aanzetten tot bureaucratie. Er waren slechts enige professionele eilanden in een zee van niet-professionaliteit
- Mechanismen
- Veel werken met 'verwanten', 'vertrouwelingen', 'afhankelijken' en 'hovelingen'
- Besturen tijdens het Ancien Regime gebeurde doorgaans met een 'bestuursapparaat' dat berustte op patronage, ambtenverkoop, of, zeer uitzonderlijk, professionele ambtenaren
- Korte toelichting:
 - Belang van (of liever ontbreken daarvan) deskundigheid
 - Concrete invulling van werk (of beter, vaak de afwezigheid daarvan: sinecures, vervanging)
 - Een ambt gold min of meer als eigendom, was soms overdraagbaar aan eigen beschermelingen, familie of bood de mogelijkheid zelf weer ambten te verkopen
 - Salaris indien al betaald, vormde slechts een vorm van functie-gerelateerd inkomen
 - Daarnaast was er een factor van belang
 - Belang 'indirect rule': lokale autonomie en nauwelijks betaling

- Een poging het aantal echte 'ambtenaren' te tellen in tegenstelling tot al diegenen die een ambt 'bezaten'
- Aantallen zeer laag
- De meest professionele bureaucratie vóór Napoleon vinden we in Pruisen en het Oostenrijk-Habsburgse Rijk, plus in het *Excise Department* in Engeland/ Wales
- Overzees zien we ook hier, zeer fascinerend, en voor ons vreemd, veel *outsourcing* van bestuur en wel aan *chartered companies* die zich althans overzees als bestuurders mochten gedragen en over enorme gebieden gingen heersen
- Met de Napoleontische veroveringen en daarna zien we een aanzet tot een nieuw tijdperk omdat nu *het principe* - en na beëindiging van alle strijd *de praktijk* - van rationalisering belangrijker wordt
- In de negentiende eeuw zien we een sterke groei van de 'civiele' bureaucratie. Groei vooral in de sfeer van onderwijs, PTT, spoorwegen, dat wil zeggen een grote toename van mensen die wel voor de overheid werken maar niet 'besturen'. De staat richt zich veel meer op het binnenland en dat is ook wat de meeste burgers/onderdanen willen

H15. 'Leesbaarheid' van de samenleving, standaardisatie en integratie

- Gekoppeld aan verdergaande bureaucratisering zien we veel pogingen de samenleving 'leesbaar' te maken
- Die duidelijk sterker worden vanaf tweede helft van de achttiende eeuw en evident in de negentiende
- Het concept leesbaar/*legible* is afkomstig van James Scott
- Ook hier betreft het uiteraard niet enkel een van boven opgelegde ontwikkeling
- Veel burgers zien er ook vaak de voordelen van in en steunen de regering of sporen haar zelfs aan
- De negentiende eeuw is een eeuw van tellen en meten, kortom van de statistiek (= dingen die de staat betreffen)
- Introductie of veel sterkere verbreiding van:
 - Census
 - Burgerlijke stand
 - Het vastleggen van adressen
 - De verbreiding van het paspoort
 - Enorme uitbreiding van registratie en archivering
 - De vorming van moderne politieapparaten
 - Het exclusief worden van nationaliteiten
 - Het precies vastleggen van het staatsgebied
 - Het rationeel ordenen van het staatsgebied
 - Het maken van kadasters
 - Het wegnemen van interne tolheffingen en tolbarrières
 - Het verwerven van monetaire soevereiniteit
- We zien duidelijke aanzetten tot standaardisatie en het scheppen van uniformiteit:
 - De komst van landstalen
 - Standaardisatie van maten en gewichten
 - Invoering van het metrische stelsel
 - Invoering van een algemene standaardtijd
 - Rationalisering van het geldsysteem
- Ancien-regime staten waren moeilijk efficiënt te besturen omdat transport en communicatie zo enorm moeizaam waren

- De negentiende eeuw is een eeuw van transportrevoluties (spoorwegen en waterwegen) die overigens vaak eerder afzonderlijke landen tot een hechtere eenheid maakten dan ze onderling verbonden
- Daarnaast zien we revoluties in communicatietechnieken en mogelijkheden
- Een en ander leidde tot toenemende mobiliteit
- Landen *konden* meer een eenheid worden in termen van een gedeelde cultuur en zij *moesten* dat ook om goed te kunnen functioneren
- Hier zien we overheidsinitiatieven:
 - Verplicht primair onderwijs en daarmee stijgende geletterdheid
 - Benutten van militaire dienstplicht als middel tot het creëren van staatsburgers en
 - Het leggen van grote nadruk op de nationale geschiedenis
- De staat werd feitelijk de wereld waarin mensen leefden
- Transnationale bewegingen waren in dat opzicht vaak verdacht. Dat raakte bijvoorbeeld joden, socialisten of, in diverse gebieden, katholieken
- De dagelijkse leefwereld werd nationaal is dat nog steeds
- De wereld is nog steeds nationaal:
 - zie hoe weinig mensen in een ander land leven dan waar ze geboren zijn
 - hoe weinig mensen een andere taal echt begrijpen en spreken /schrijven
 - hoe ongelooflijk weinig men van het buitenland weet en hoeft te weten
 - ook mensen die niet nationalistisch denken, zijn in vrijwel alle opzichten burger van *een* land

Tabellen en grafieken

1) The size of several European countries, as they exist now, in km²

France*	547,000
Spain	505,000
Germany	357,000
Italy	301,000
United Kingdom	243,000
- England	130,000
- Scotland	79,000
- Wales	20,000
- Northern Ireland	14,000
Portugal	92,000
Ireland	70,000
Netherlands	33,000
Belgium	32,000

* Only the European territory

2) The population of several European countries, *as they exist now*, in millions in descending order for the years 1500-1870, and 2019

	1500	1600	1700	1800	1870	2019
France	15	18.5	21.5	29	38	65
Italy	9	13.3	13.5	18.1	28	61
Spain	5	6.8	7.4	10.5	16.2	47
United Kingdom:						68
-England/ Wales	3.5	4.5	5.5	9.3	23	
- Ireland	0.8	1	1.9	5.2	5.8	
- Scotland	0.8	1	1.2	1.6	3.4	
Belgium	1.3	1.3	1.9	2.9	4.9	12
Portugal	1.2	1.3	2	2.9	4.3	10
The Netherlands	1	1.5	2	2.1	3.7	17

Malanima, *Pre-modern European economy*, 9. The figures, in particular those for the period before 1800, are estimates and contested. Some recent estimates for England and Wales in 1500 e.g. are much lower.

3) Empires *in Europe* and their maximum extensions

	Km2	Population
Russian Empire	23,000,000	> 150,000,000
Ottoman Empire *	5,200,000	30,000,000
Swedish Empire	1,100,000	2,500,000
Polish-Lithuanian Commonwealth	1,000,000	12,000,000
Spanish Habsburg Empire *	850,000	±20,000,000
Holy Roman Empire **	>800,000	35,000,000
Napoleonic Empire ****	750,000	44,000,000
Austrian Habsburg Empire	670,000	51,000,000
German Empire	541,000	68,000,000

* *The Ottoman Empire in its entirety*

** *The Spanish Habsburg Empire in Europe.*

*** *Here still including the Low Countries, roughly current Netherlands and Belgium and parts of Northern (Imperial) Italy.*

**** **Napoleonic Empire 1812, 130 departments, without 4 Catalan departments, 6 Illyrian 'intendances' and Kingdom Italy.*

4) The total number of people that served in the army over periods of fifty years each, in several European countries, in 000s

	AUS/HUN	FRA	GER	ITA	NL	SP/POR	UK	TOTAL
1651-1700	650	2,000	1,000	200	595	1,200	500	6,145
1701-1750	1,500	1,620	2,000	750	810	700	1,000	8,380
1751-1800	2,500	1,990	2,200	750	500	800	1,000	9,740
1801-1850	2,000	3,860	2,500	800	100	1,430	1,250	11,940
1851-1900	1,200	1,000	2,000	420	100	1,500	1,340	7,560

Based on: Lucassen and Lucassen, 'Mobility transition in Europe revisited. Sources and methods'. The internet version, 102.

5) Growth in European army size, 1660-1760

	1660	1667-1668	1675-1678	1695-1697	1705-1710	1745	1756-1758
Austria	30,000	60,000	60,000	95,000	120,000	200,000	210,000
Britain	16,000	15,000	15,000	68,000	75,000	53,000	47,000
Dutch Republic		70,000	70,000	63,000	77,000	90,000	31,000
France	55,000	85,000	250,000	340,000	255,000	345,000	290,000
Prussia	12,000	14,000	45,000	31,000	44,000	135,000	200,000
Russia			130,000		220,000	250,000	345,000
Savoy-Piedmont	5,500		6,000	23,000	26,500	55,000	
Saxony				12,000	25,000	30,000	25,000
Spain	77,000	30,000	70,000	51,000	51,000		
Sweden	70,000		63,000	90,000	110,000		51,000

Luh, Kriegskunst in Europa, 17.

6) The size of the British, Dutch and French navies, in terms of the number of sailors, 1550-1780

	1550	1700	1780
Britain	25,000	115,000	109,000
Dutch Republic		86,000	22,000
France	14,000	118,000	85,000

Karaman and Pamuk, 'Ottoman state finances', 162.

7) Military personnel as a percentage of total population, 1760-1850

	Austria-Hungary	France	Great Britain	Prussia
1760	1.66	1.78	2.36	4.14
1770	1.17	0.82	0.58	
1780	1.41	0.89	2.76	3.76
1790	1.52	0.85	0.97	3.42
1800	1.35	2.93	4.91	3.73
1810	2.38	3.66	5.30	3.88
1820			1.02	1.33
1830	1.38	1.23	1.01	1.15
1840	1.56	1.02	1.10	1.05
1850	1.56	1.09	1.20	1.04

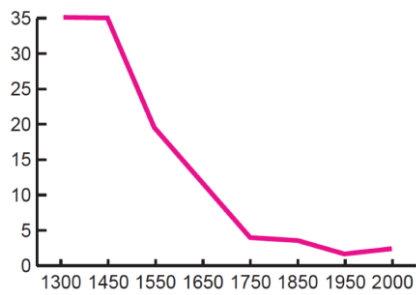
Mann, Sources of social power, II, 393.

8) Terms of duty for military conscripts in European countries, 1699-1906

	More than three years	Three years	Two years	One year or less
Austria-Hungary	1771-1802: 11y; 1802: 10/14y; 1845: 8y	1868-		
France	1793/98-1815, 1818: 6y; 1824: 8y; 1832: 7y; 1868: 6y	1889-1905	1905-	
Italy		1870		
Netherlands			1815-	1848-
Norway 1814				
Prussia	1713/1733-1814/1815	1814/1815-1830; 1856-	1830-1856	
Russia	1699: 11y; 1793: 25y; 1834: 12y; 1855: 10y; 1874: 6y	1906-		
Spain 1831	1814: 8y; 1837 6y; 1867;4y	1882-		
Sweden		1812-		

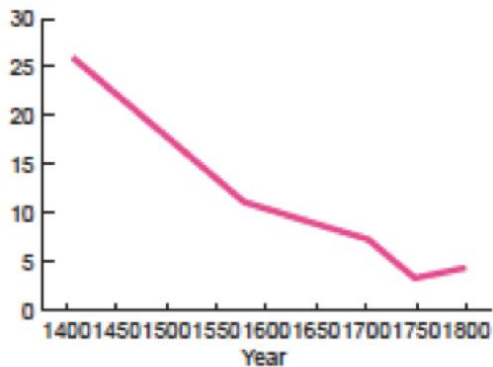
Lucassen and Lucassen, 'Mobility transition in Europe revisited. Sources and methods', the internet version, 67-69.

9) Homicide rates in Europe in averages per century, 1300-2000

Spierenburg, History of murder, 4. Homicide rate is here defined as the number of homicides per year per 100,000 inhabitants.

10) Percentage of English male aristocrats who died from violence, 1380-1800

Pinker, The better angels of our nature, 81.

11) Sovereign defaults in Europe between 1294 and 1913 *

	1294-1599	1600-1699	1700-1799	1800-1819	1820-1913
England	1294, 1340, 1442, 1594				
France	1558	1604, 1624, 1648, 1661	1700, 1713, 1720 1788	1812	
Spain	1557, 1575, 1596	1607, 1627, 1647, 1653, 1680			1820, 1831, 1851, 1867, 1882
Portugal	1560				1834, 1850, 1892
Austria			1802, 1805, 1811, 1816		1868
Germany					
-Prussia		1683	1807, 1813		
-Westphalia			1812		
-Hesse			1814		
-Schleswig Holstein					1850

Denmark			1811		
Sweden			1812		
'Netherlands'			1814		
Russia					1839, 1885

** In this table only full defaults are included*

Burdekin and Sweeney, 'Evolution of sovereign debt default', Table 1a.

12) Average annual tax revenue of central government in grams of silver per capita in selected European countries

	Austria	Britain	Dutch Rep.	France	Prussia	Spain
1650-1659	11	31	114	56	9	57
1700-1709	16	92	211	43	25	29
1750-1759	23	109	189	49	53	46
1780-1789	27	172	228	78	35	59
1820-1829	47	300	144	131	69	47
1850-1859	69	250	170	180	95	117

Sources: Karaman and Pamuk, 'Ottoman state finance', for the period till 1800, and Dincecco, Political transformations, for the period from 1800 to 1850. Karaman and Pamuk give their figures in terms of silver, Dincecco in gold. I have expressed his figures in terms of silver too, using an exchange rate of gold to silver of 15 to 1. This is an approximation that is not entirely exact but for the story I want to tell here that certainly is not problematic.

13) Central government tax revenue per capita, divided by the nominal daily wage, of urban unskilled workers, 1650-1899

	(Great) Britain	Dutch Republic	France	Spain	China	Ottoman Empire
1650-1699	4.2	13.6	8.0	7.7		1.7
1700-1749	8.9	24.1	6.7	4.6	2.26	2.6
1750-1799	12.6	22.8	11.4	10.0	1.32	2.0
1800-1849	17.2				1.23	
1850-1899	19.4				1.99	

Ma, 'Rock, scissors, paper', Table 1. For all countries except China the information comes from <http://www.ata.boun.edu.tr/sevketpamuk/JEH2010articledatabase>.

Ofwel, hoeveel dagen moest een ongeschoold arbeider werken om zijn belasting te kunnen betalen. Voor Rusland hebben we ook schattingen: 1700-1749, 6.4 en 1750-1799, 8.3

14) Estimates for the total annual tax revenue of the central administration as a percentage of GDP (50-year averages) 1500-1799

	(Great) Britain	Dutch Republic	France	Spain	China	Ottoman Empire
1500-1549	2.4		2.7	2.6		2.1
1550-1599	2.0		2.7	4.4		2.3
1600-1649	2.3	9.9	4.7	6.2		1.8
1650-1699	3.6	12.2	6.3	4.9		2.2
1700-1749	6.7	14.00	6.9	4.9	2.3	2.5
1750-1799	9.7	13.8	8.9	7.4	1.3	2.3

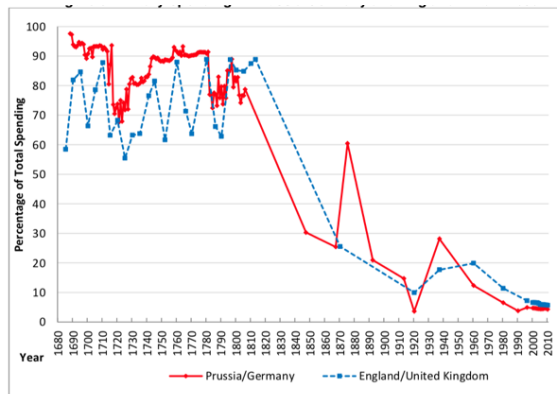
Courtesy of Şevket Pamuk and Kivanç Karaman.

15) Percentages of *central* government budget dedicated to military expenditures, 1760-1910

	Austria/ Hungary	France	Great Britain	Prussia/ Germany
1760		50	75	86
1770			39	90
1780	51	33	66	84
1790	62	27	31	75
1800	61	64	31	74
1810	57	75	59	
1820	35	25	29	38
1830	33	30	28	34
1840	33	34	26	35
1850	47	35	27	37
1860	51	39	25	36
1870	24	26	32	40
1880	19	30	53	82
1890	19	34	36	78
1900	17	38	48	59
1910	16	37	40	52

Mann, Sources of social power, Volume II, 373.

16) Military spending in Prussia /Germany and England/ UK, as a percentage of total government spending, 1680-2010

Source: Data from ESFDB data set, prum002.ssd, based on Riedel (1866); engd011.ssd, based on O'Brien and Hunt (1993); Hobson (1993); Spoerer (2010); Tanzi and Schuknecht (2000); World Bank (2012).

17) Increase of governments' civilian expenditure in percentages, 1870-1910

	Austria *	France *	Germany **	Great Britain **
Administration/ Law and order	11	33	42	21
Education	67	429	248	531
Welfare		70	151	152
Transport	398	34	89	338
Other economic services	14	83***	188***	385
Postal services and telegraph	74			259

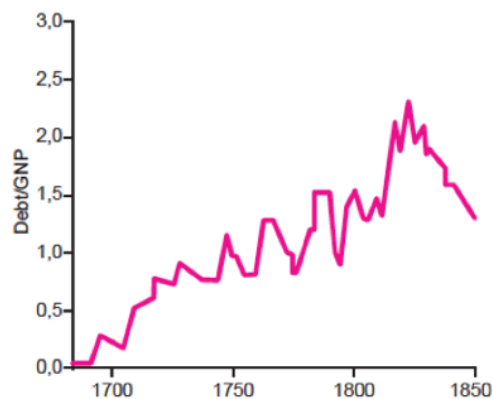
* Central government

** All government

*** Other economic services plus postal services and telegraph

Mann, *Sources of social power*, II 379.

18) The ratio of the national debt of Great Britain/the United Kingdom to its GNP, 1690-1914

Macdonald, *A free nation deep in debt*, 355

19) Public debt and interest payments of the Dutch Republic (till 1805) / Kingdom of the Netherlands, in millions of guilders and the ratio of public debt to GDP in percentages, 1795-1850

Year	Public debt	Interest payment	Public debt/ GDP %
1795	766	22.7	160
1800	(±) 975	34.3	204
1805	1,145	33.9	240
1810	(±) 1,232	41.5	258
1815	1,726	14.7	341
1840	2,250	35.5	348
1850	1,230	(±) 35.0	199

Pfeil, Tot redding van het vaderland, 351.

20) Max Weber's idealtype bureaucrats

Characteristics

Nowadays people working for government are supposed to be officials, employees working in a system that by and large resembles a bureaucracy as Max Weber defined it. According to him, in brief, officials have the following characteristics:

- Officials are free, subject to authority only in their official tasks
- Officials are organized in a clearly defined hierarchy of offices
- Each office has a clearly defined sphere of competence
- Offices are filled by free contract
- Candidates for office are selected according to their qualifications, normally examinations and technical training
- Officials are salaried and granted pensions
- The office is the sole or primary occupation of the incumbent
- The office constitutes a career involving promotion by seniority or for achievement
- The official is separated from ownership of the means of administration
- The official is subject to systematic discipline and control in official conduct

21) State employment, civilian personnel, in 000s, 1760-1910

	Austria		France		Great Britain		Prussia	
	Central State	All levels	Central State	All levels	Central State	All levels	Central state	All levels
1760	* 10	26			16			
1770								
1780	* 11			350				
1790				275				
1800				250	16		23	
1810		31			23			
1820					24			
1830	55	* 11			23			
1840	62	* 126	90			43	16+	
1850	72	* 140	146	300	40	67	32+	55+
1860	190					76		86
1870	102		220	374		113	135	283
1880	118		331	483		118		413
1890	254	697	348	472	90	285		535
1900	297	864	430	583	130	535		
1910	334	899	556	562	229	931		c.1,000

* Austria Hungary

Mann, Sources of social power, II, Appendix Tables A1 -A4.

22) Population in millions:

Austrian half of the Habsburg Empire	In 1830: 15.83	In 1910: 28.57
Austria-Hungary	In 1760: 15	In 1910: 51.39
Great Britain	In 1760: 6.1	In 1910: 35.79
France	In 1760: 25.7	In 1910: 39.61
Prussia	In 1760: 3.62	In 1910: 39.92

(Prussia accounted for some sixty per cent of Germany)

23) Year of foundation of a central bank and of the decision on banknote monopoly

Country	Central bank founded	Decision on banknote monopoly
Austria	1816	1816
Norway	1816	1818
Denmark	1818	1818
United Kingdom	1694	1844
France	1800	1848
Belgium	1850	1850
Netherlands	1814	1863
Spain	1874	1874
Germany	1876	1876
Japan	1882	1883
Finland	1811	1886
Portugal	1846	1888
Sweden	1868	1897
United States	1913	1913 Banknotes backed by the state since 1863-1864
Italy	1893	1926

Capie, Future of central banking, 6.

24) Omvang en bevolking van de overzeese gebieden van de belangrijkste Europese koloniale mogendheden

In 1760					
	<i>Spain</i>	<i>Portugal</i>	<i>United Kingdom</i>	<i>The Netherlands</i>	<i>France</i>
Area	12.3	8.5	3.2	0.2	0.065
Population	18.8	1.6	2.8	3.3	0.6
In 1938					
	<i>United Kingdom</i>	<i>France</i>	<i>Italy</i>	<i>Belgium</i>	<i>The Netherlands</i>
Area	33.6	12.2	3.4	2.4	2.1
Population	496.8	70.6	12.9	14.3	68.4

* Data in millions of km2 and millions of inhabitants

Etemad, Possessing the world, 135-136, 167, 171, 174 and 178.

25) Talen in het Habsburgs Imperium in 1911

Language	Number in millions	Percentage, rounded to the next per cent
German	12	23
Hungarian	10	20
Czech	6	13
Serbo-Croatian	6	11
Polish	5	10
Ruthenian	4	8
Romanian	3	6
Slovak	2	4
Slovene	1	2
Italian	1	1
Other	1	2
Total	51	100

Source: The census of the Habsburg Empire of 1911

26) Etnische groepen in het Koninkrijk Hongarije, 1869-1910

	1869	1890	1910
Hungarians	6,156,421	7,426,730	10,050,575
Germans	1,820,922	2,107,577	2,037,435
Slovakians	1,817,228	1,910,279	1,967,970
Romanians	3,470,069	2,592,905	2,949,032
Ruthenians	469,420	383,392	472,587
Croatians	206,651	1,554,000	1,833,162
Serbs	267,344	1,057,264	1,106,471
Jews		707,961	932,458
Others	11,925	318,251	469,255
Total	13,229,350	17,349,398	20,886,487

Sageata, 'Evolution of the ethnic and political Romanian-Hungarian border', 8.

27) Nationaliteiten, op basis van taal, in het Russische Imperium in 1897

	Number in millions	Percentage, rounded to the next per cent
Russians	56	44
Ukrainians	22	17
Poles	8	6
Belarusians	6	5
Jews	5	4
Kirghiz	4	3
Tatars	4	3
Georgians, Germans, Latvians, Lithuanians, Moldovans	1-2 million Each	1.6 each
Total	110	87
Total population	126	100

The Census of the Russian Empire of 1897

Kaarten

Om een en ander beter te begrijpen en meer in detail te kunnen bekijken is het gebruik van een historische atlas onvermijdelijk

De Pauselijke Staten na het Verdrag van Wenen, 1815

Het gebied bestuurd door de Duitse Orde in 1417

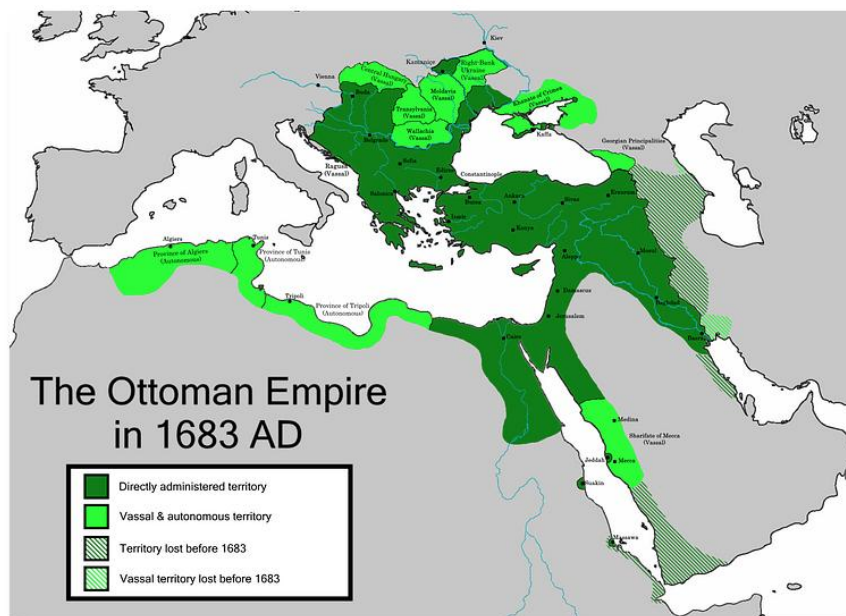
Gebieden bestuurd door religieuze ridderordes in Spanje, eind van de vijftiende eeuw

De uitbreiding van het Russische Imperium

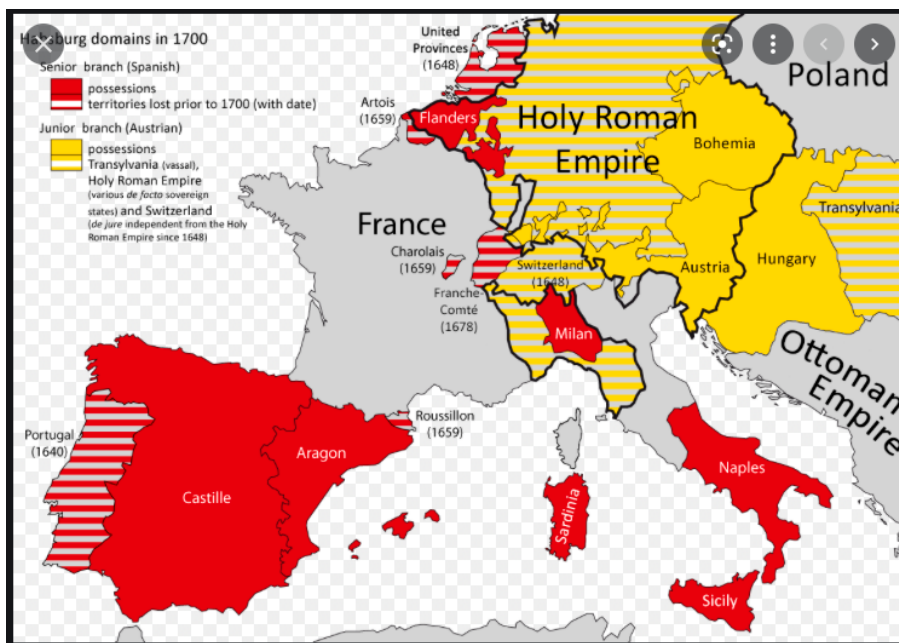
Het Ottomaanse Imperium op zijn hoogtepunt in 1683

Het Zweedse Imperium op zijn hoogtepunt

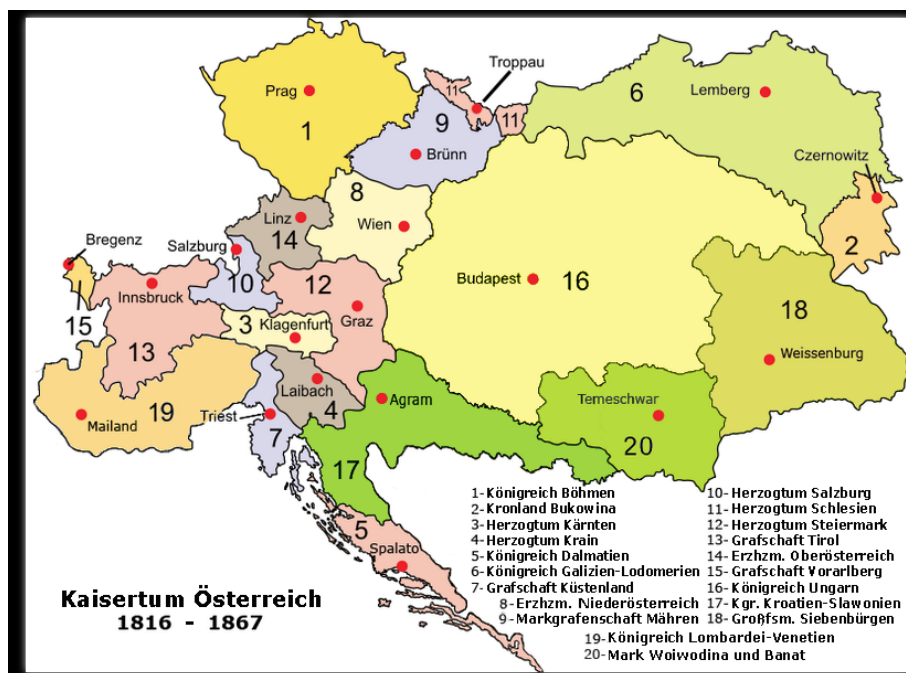
Het Spaans-Habsburgse Imperium in Europa op zijn hoogtepunt

Het Napoleontische Imperium, 1812

Het Oostenrijks-Hongaarse Habsburgse Imperium, 1816-1867

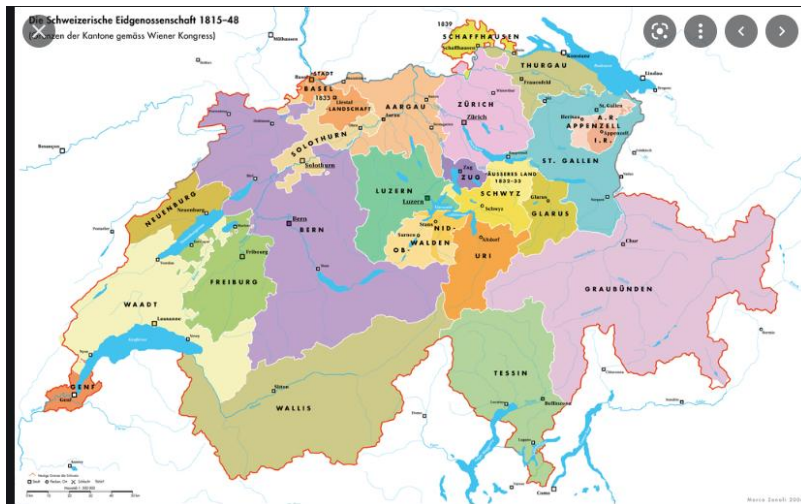
Het Heilige Roomse Rijk in 1648

Het Duitse Rijk, 1871-1918

Zwitserland 1815-1848

De Republiek Venetië

De Republiek in 1648

De Hanze

Het Verenigd Koninkrijk als een samengestelde staat, tot 1922 toen de Republiek Ierland zich afscheidde

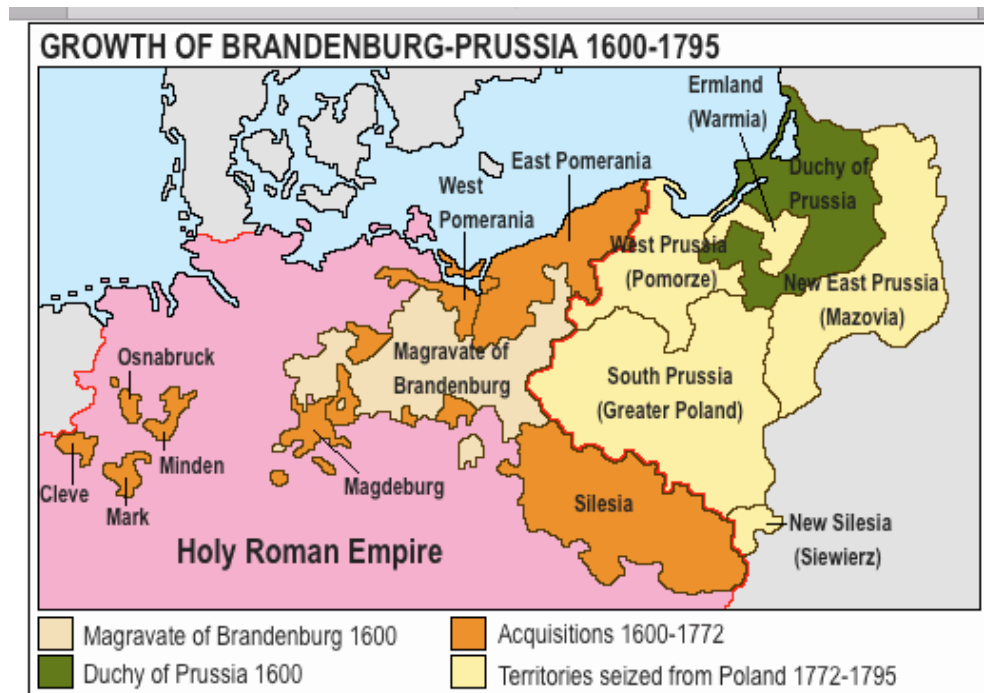

England and Wales = Britain, since the Acts of Union of 1536 and 1542
 England, Wales and Scotland = Great Britain, since the Act of Union of 1707
 England, Wales, Scotland and Ireland = The United Kingdom of Great Britain and Ireland, since the Act of Union of 1801

Spanje als een samengestelde staat aan het einde van de vijftiende eeuw

Pruisen als een samengestelde staat, 1600-1795

Aanbevolen literatuur en bibliografie

*Titels met een * zijn algemeen inleidend*

Acemoglu, Daron, and James Robinson, *Why nations fail. The origins of power, prosperity and poverty* (London 2012).

* Blockmans, Wim, *Geschiedenis van de macht in Europa. Volkeren, markten, staten* (Antwerpen 1997).

* Blockmans, Wim, *Medezeggenschap. Politieke participatie in Europa voor 1800* (Amsterdam 2020).

Bonney, Richard, ed., *Economic systems and state finance* (Oxford 1995).

Bonney, Richard, ed., *The rise of the fiscal state in Europe c. 1200-1815* (Oxford 1999).

Boot, Max, *War made new: technology, warfare, and the course of history, 1500 to today* (London 2006).

Branch, Jordan, *The cartographic state. Maps, territory, and the origins of sovereignty* (Cambridge 2013).

Burbank, Jane, and Frederick Cooper, *Empires in world history. Power and the politics of difference* (Princeton /Oxford 2010).

Burke, Peter, *Popular culture in early modern Europe* (Aldershot 1988).

Colley, Linda, *The gun, the ship, and the pen: Warfare, constitutions, and the making of the modern world* (New York / London 2021).

Elias, Norbert, *Über den Prozess der Zivilisation* (Basel 1939). Two Volumes. Er zijn Engelse en Nederlandse vertalingen!!

Emsley, Clive, *A short history of police and policing* (Oxford 2021).

* Finer, Samuel, *The history of government* (Oxford /New York 1997). Three Volumes.

Gellner, Ernest, *Nations and nationalism* (Ithaca 1983).

Knippenberg, Hans, and Ben de Pater, *De eenwording van Nederland. Schaalvergroting en integratie sinds 1800* (Nijmegen 1988).

* *Leidschrift. Historisch Tijdschrift, Staatsvorming in vroegmodern Europa* 9, 3, 1993.

Kumar, Krishan, *Visions of Empire. How five imperial regimes shaped the world* (Princeton /Oxford 2017).

* Mann, Michael, *The sources of social power. Volume II. The rise of classes and nation states, 1760-1914* (Cambridge 1993).

North, Douglass John Joseph Wallis and Barry Weingast, *Violence and social orders. A conceptual framework for interpreting recorded human history* (Cambridge 2009).

Parrott, David, *The business of war. Military enterprise and military revolution in early modern Europe* (Cambridge 2012).

Philips, Andrew and J.C. Sharman, *Outsourcing empire. How company-states made the modern world* (Princeton /Oxford 2020).

Pinker, Steven, *The better angels of our nature: Why violence has declined* (Harmondsworth 2012).

* Poggi, Gianfranco, *The development of the modern state: A sociological introduction* (Stanford 1978).

* Reinhard, Wolfgang, *Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart* (Munich 1999).

Sahlins, Peter, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley /Los Angeles /Oxford 1989).

Scott, James, *Seeing like a state. How certain schemes to improve the human condition have failed* (New Haven /London 1998).

Spierenburg, Pieter, *A history of murder. Personal violence in Europe from the Middle Ages to the present* (Cambridge 2008).

Spruyt, Hendrik, *The sovereign state and its competitors* (Princeton 1994).

Storrs, Christopher, ed., *The fiscal-military state in eighteenth-century Europe. Essays in honour of*

P.G.M. Dickson (Farnham /Burlington 2009).

* Strayer, Joseph, *On the medieval origins of the modern state* (Princeton 1970).

Swaan, Abram de., *In care of the state. Health care, education and welfare in Europe and the USA in the modern era* (Cambridge 1988).

* Tilly, Charles, *Coercion, capital, and European states, AD 990-1990*. (Cambridge Mass. /Oxford 1990).

* Vries, Peer en Annelieke, [*The rise of the modern state in Europe, 1450-1914*](#), (2025). 494 pagina's, 175 tabellen, 122 kaarten en 85 grafieken.

Vries, Oebele, 'Geschapen tot een ieders nut. Een verkennend onderzoek naar de Noordnederlandse ambtenaar uit de tijd van het Ancien Régime', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 90 (1977) 328-349.

* Vries, Peer, 'De vroegmoderne staat: een analyse', *Leidschrift* 9, 3 (1992/1993) 5-31.

* Vries, Peer, 'Governing growth: a comparative analysis of the role of the state in the rise of the West', *Journal of World History* 13, 1 (2002) 67-138.

Vries, Peer, *State, economy and the Great Divergence. Great Britain and China, 1680s to 1850s* (London 2015). Vergelijkt ontwikkelingen in Europa, met een nadruk op 'Engeland', en China

* Vries, Peer, 'States: a subject in global history' in: Catía Antunes and Karwan Fatah-Black, eds., *Explorations in globalization and history* (Abingdon, Oxon /New York 2016) 155-176.

Vries, Peer, 'Economic reasons of state in Qing China: a brief comparative overview' in: Philipp Rössner, ed., *Economic growth and the origins of modern political economy: Economic reasons of state, 1500-2000* (Abingdon, Oxon /New York 2016) 204-220.

Vries, Peer, *Averting a great divergence. State and economy in Japan, 1868-1937* (London 2019). Vergelijkt ontwikkelingen in Europa, met een nadruk op 'Engeland', en Japan

* Vries, Peer, and Birgit van den Hoven, 'As a matter of fact there are very few nation-states', *Leidschrift* 8, 2 (1992) 9-26. An interview with Charles Tilly.

* Vries, Peer, and Marjolein van Rotterdam, 'The future belongs to bigger entities', *Leidschrift* 8, 2 (1992) 27-40. An interview with Eric Hobsbawm.

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave	Home Academy Publishers Middelblok 81 2831 BK Gouderak Tel: 0182 – 370001 E-mail: info@home-academy.nl
----------------	--

Opname	Bob Kommer Studio's (Den Haag Ypenburg, januari 2022)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2022 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 231 5
NUR 697, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.